

KURAMER BİLİM KURULUNDAN

KAMUOYUNA AÇIKLAMA

1. İlgililerin malumu olduğu üzere İslâm'ın, gücünü hak ve hakikat oluşundan alan itibar ve cazibesi karşısında İslâm karşıtlığı kampanyasını yürüten bazı yabancı çevrelerin ve oluşumların İslâm'ı ve Müslümanları yıpratma aracı olarak kullandıkları en önemli malzemelerden biri, Kur'ân-ı Kerîm'deki "CİHAD" kavramı olmuştur. Günümüz dünyasının pek çok yerel ve küresel sorunlarının ürettiği İslâm coğrafyasındaki terör yapılanmalarının "cihad" adı altında yürüttüğü fikir ve eylemleri de İslâmfobi taraftarları için bulunmaz fırsatlar oluşturmakta, sonuçta bunların toplamı İslâm coğrafyasına yeni acı ve kayıplar olarak dönmektedir.

Kuruluş amacı Kur'an'ın doğru anlaşılabilmesi için gerekli ilmî çalışmaları yapmak/yaptırmak ve ilmî müzakerelere ortam hazırlamak olan Kur'an Araştırmaları Merkezi (KURAMER), bu çerçevede yaklaşık iki buçuk yıl önce İslâm Kaynaklarında, Geleneğinde ve Günümüzde CİHAD konulu uluslararası bir sempozyum düzenlemiş ve orada yapılan konuşmalar aynı başlık altında kitap olarak Ekim-2016'da yayımlanmıştır.

2. Bu programda bir tebliğcimizin 65 sayfalık tebliğ metni içinde, "Kur'an vahyinin mahiyeti" ile ilgili olarak ileri sürdüğü, "vahyin Hz. Peygamber'in kalbine salt mana ve mefhum olarak inzal edildiği ve genel-tümel vahyin Hz. Peygamber tarafından lafza döküldüğü" ana fikri etrafındaki birkaç cümlesi son günlerde çeşitli zeminlerde tartışmalara sebep olmuştur.

Aynı sempozyumda ilmî bir üslup içinde, sadece tartışma konusu bu fikir değil, birçok farklı yorum ve görüş de ifade edilmiş olup, bütün bunlar anılan kitapta yer almıştır. Tebliğci ve müzakereciler, "Kur'an'ın hem lafzının hem mana ve muhtevasının vahiy olduğu" ilkesinden hareketle, yani dinî düşüncenin genel kabulleri çerçevesinde ve ilmî bir tavır içinde görüşlerini dile getirmişler, tebliğ ve müzakereler ile serbest konuşmaların genel seyri "Kur'an lafız ve mana olarak vahiydir" prensibi üzerinden yürümüştür.

3. İlmî bir platformda katılımcıların onaylamadıkları bir görüşü karşı görüş bildirerek eleştirmeleri de, fikir özgürlüğü çerçevesinde müsamahayla karşılamaları da gayet tabiidir. Esasen olması gereken de budur. Anılan sempozyumun ve onun kitaplaşmış dokümanlarının öncelikle böyle bir bakış açısıyla algılanması gerekmektedir. Konuşmacılarıyla, görevli ve serbest müzakerecileriyle ve diğer katılımcılarıyla yüzlerce

kişinin katkı sağladığı uluslararası bir sempozyumun ürünü olan 400 sayfayı aşkın bir eseri, tartışmalı birkaç cümleye indirgeyerek sakıncalı görmek ve göstermek veya konuyu kişi ve kurumları yıpratmak için fırsat bilmek yerine, eserin bütünündeki çok önemli bilgi ve analizleri okuma ve değerlendirmenin ilim ve fikir ahlâkının gereği olduğunu düşünüyoruz.

4. İslâm toplumu, bir konuda farklı görüş sahiplerinin kendilerini rahatça ifade edebildiği ve görüşlerinin hoşgörü içinde serbestçe tartışıldığı bir ilim geleneğine sahiptir. Bizler bu gelenek sayesinde ecdadımızdan zengin bir ilmî miras devraldık. Üniversitelerimiz dahil, günümüz ilim çevrelerinin de böyle olması, yasakçı ve içe kapalı bir tutum sergilemek yerine, en aykırı fikirlerin dahi konuşulup tartışılabilirdiği ortamlar olması gerekir. Öte yandan, her bir aykırı fikrin kendi zemininde ve ilmî bir olgunluk içinde tartışılması ve eleştirilmesi varken iman-inkâr ikilemi içinde ele alınıp sosyal medyada bir karalama kampanyasına dönüştürülmesi ilim çevreleri için kaygı vericidir. Çünkü bu durum kültürel çoraklaşmanın ve bilginin sığlaşmasının artması demektir.

5. İlmî konularda görüşler kurumlara değil kişilere ait olur. Merkezimiz gibi araştırma ve düşünce kuruluşlarına düşen, ilmî kanaat ve araştırmaların özgürce ortaya konmasına, karşı görüşlere de yer verilerek konuların etraflıca müzakere edilmesine imkân hazırlamaktır. Nitekim KURAMER makâsîdî tefsir, işârî-bâtînî Kur'an yorumu, mucize ve gayb, mehdilik, kutsiyet ve velâyet gibi birçok konuda tartışmalı toplantılar düzenlemiş, bunu yaparken topluma herhangi bir fikri empoze etme gibi tek hakikatçı ve ideolojik bir tutum içinde olmamış, her bir görüşün kendini özgürce ifade edebildiği bir platform işlevi görmüştür. Düşünce ve ifade özgürlüğünün en temel evrensel ilkelerinden biri, asıl görüşlerine katılmadığımız kişilere bu özgürlüğü tanıyabilmektir. Hal böyle olunca, düzenlediği toplantılarda veya yayınlarında ifade edilen görüşlerin KURAMER'i veya Bilim Kurulunu temsil ettiğini söylemek ilkesel olarak doğru değildir.

6. KURAMER sadece ilmî toplantılar düzenlemekle yetinmeyip İslâm'ın ana kaynaklarını anlamaya yönelik olarak birçok araştırma projesini de yürütmekte ve tamamlanan projeleri yayımlayarak ilim dünyasına sunmaktadır. Merkezin Kur'an araştırmaları kapsamında yürüttüğü "Vahiy ve Peygamberlik" başlıklı proje 2018 yılı içinde tamamlanıp hacimli bir eser olarak yayımlanmıştır. "Kur'an vahyinin mahiyeti" konusunda daha derinlemesine bilgi edinmek isteyenler bu eserimizi okuyabilirler. (Aşağıda bu eserden, "vahyin mahiyeti" ne ilişkin olarak geleneğimizde dile getirilen farklı görüşlerin yer aldığı bazı alıntılar sunulmuştur.)

7. Kuşkusuz KURAMER olarak geleneğimizdeki ilmî özgürlük kapısını açık tutan bir platform olmayı önemsiyoruz. Ancak kamuoyu duyarlılığının ve bu açıdan insanların "ne dedikleri" kadar "nasıl demeleri" gerektiğinin de önemli olduğunda kuşku yoktur. Bu nedenle birkaç yıllık genç bir kurum olarak

yaşadığımız bu ve benzeri tecrübeleri –niyet okuma yoluna gitmeden- değerli görüyor, faaliyetlerimizin verimliliğine zarar verecek gereksiz tartışmalara yol açması muhtemel konuşma ve yazılar yayımlanırken daha özenli ve dikkatli olmamız gerektiğine dair eleştiri ve uyarıları özellikle KURAMER Bilim Kurulu olarak önemsiyor, bunu hem ilmî ve fikrî özgürlük ilkesini hem de kurumsal sorumluluk ilkesini bir ahenk içinde birlikte işletmemizin kayda değer bir parçası olarak görüyoruz.

Kamuoyuna saygıyla duyururuz.

24.12.2018

KURAMER Bilim Kurulu Üyeleri

Prof. Dr. Ali Bardakoğlu

Prof. Dr. İsmail E. Erünsal

Prof. Dr. Mustafa Çağrı

Prof. Dr. Yusuf Şevki Yavuz

Prof. Dr. Ömer Faruk Harman

Prof. Dr. Mehmet Emin Maşalı

Dr. Mehmet Apaydın

VAHİY VE PEYGAMBERLİK BAŞLIKLİ KİTABIMIZDAN “KUR’AN VAHYİNİN MAHİYETİ”NE DAİR BAZI

ALINTILAR

[Kelâmcıların çoğunluğuna ait görüşler şöyledir: Vahiylere Allah'a ait kelâm, yani sözlerdir. Allah'ın zâtında mevcut manaların lafza büründürülmüş şekli Cibril vasıtasıyla peygamberin kalbine indirilmiş ve ardından da bunları kavraması sağlanmıştır... Cibril, vahiyleri doğrudan Allah'tan alabileceği gibi Levh-i mahfuz'dan da almış olabilir. İlâhî kelâmın aslı Allah'ın zatında mevcut manalardır, harflere ve seslere ise mecazen kelâm denilir. Bazı filozofların ileri sürdüğü tezin aksine vahiyler, peygamberlerin ruhlarında ortaya çıkan kendi beşeri bilgileri değildir. Çünkü peygamberler, zihinleri dışında harici bir mevcudiyete sahip olan Cibril'in, iradeleri olmaksızın kendileriyle irtibat kurduğunu, bunda kendilerinin bir etkisi bulunmadığını, aksine vahiy olgusuna bir müdahale etme imkânları olmadığını ve kendilerine vahyedilenlere uymak zorunda olduklarını söylemişlerdir...]

Vahiylere öznesi değil sadece ileticisi olan Cibril'in bunları peygamberlere kavratıp öğretmesinin ve kalplerine atmasının mahiyetini bilmek mümkün değilse de bu durumun, bir yazının levhaya yazılmasına veya bir nesnenin aynaya yansımaya benzetilerek açıklanabileceği düşünülmüştür. Peygamberlerin vahiyleri algılaması beşer üstü bir yapıyla değil tamamen beşerî yapılarıyla birlikte ilâhî elçi olarak seçilmelerine bağlıdır. Klasik kelâmcıların çoğunluğu, vahyin peygamberlerce algılanmasını bu şekilde açıklamıştır. Onlara göre, aldıkları vahyin şekil ve muhtevasında peygamberlerin bir tasarrufta bulunması veya değişiklik yapması mümkün değildir, peygamberlerin vahiylerle ilişkin rolleri elçilik yaparak bunları insanlara iletmeleri ve uygulamalarından ibarettir. Bu bağlamda Ebû Mansûr el-Mâturîdî (ö. 333/944) Kur'an'ın hem lafzı hem de manasıyla Hz. Peygamber'in kalbine indirildiğini savunarak "benzerinin insanlarca yapılamayışı"nın bunun açık bir delili kabul etmiştir. Ona göre Kur'an'daki lafızların Resûlullah'a nâzil olmadığı iddiası Bâtıniyye'ye ait bir düşüncedir; unutup hafızasından gideceği endişesiyle "Kur'an'ı çarçabuk ezberlemek için dilini kıpırdatmaması" ve "vahyedilişi tamamlanmadan Kur'an'ı okumakta acele etmemesi"nin Allah tarafından Hz. Peygamber'e emredilmesi Bâtıniyye'nin yanı sıra bu iddiayı ileri sürenlerin görüşünü temelden yıkıp geçersiz kılmaktadır...]

Prof. Dr. Yusuf Şevki Yavuz, "Kur'an ve Sünnette Vahiy", Vahiy ve Peygamberlik, KURAMER Yayınları, İstanbul 2018, s. 234-236.

[İlâhî kelâmın anlamı ve mâhiyeti konusunda itikadî mezhepler arasında derin görüş ayrılıkları bulunmakta olup tartışmanın özünü onun, harf ve ses olmaksızın sadece nefste kaim bir manadan mı ibaret olduğu yoksa bu mana yanında harf ve sesteki hususu teşkil etmektedir. Bu meselede

Mâturîdîler ile Eş'arîler birinci görüşü; Mûtezile, Kerrâmiyye ve Şia ise ikinci görüşü tercih etmişlerdir. Hepsini de tanım ve tartışmayı "kıyâsu'l-ğâib ale's-şâhid" yöntemi üzerinden yürütmüştür...]

Prof. Dr. İlyas Çelebi, "İlahî Kelâmın Lafza Bürünmesi", Vahiy ve Peygamberlik, KURAMER Yayınları, İstanbul 2018, s. 278.

[Allah'ın insanla iletişimini anlatan temel kavram ise "vahy" ve "evhâ" kelimeleridir. Arapça "vahy" (وحى) kökünden türeyen "evhâ" (أوحى) kelimesiyle, Kur'an'da genellikle Allahın insanlar arasından se'çtiği peygamberlere akıl ve duyu dışı bir yolla çeşitli bilgileri öğretmesi anlatılır. Vahyin söz konusu edildiği ayetlerde Kur'an'ın vahiy ürünü olduğu belirtilirken, Hz. Muhammed'in telaffuz ettiği (konuştuğu) kelimelerin kendisine vahyettirilen (yani akıl ve duyu dışı bir yolla iletilen) vahiyden başka bir şey olmadığı vurgulanır...]

Prof. Dr. Yusuf Şevki Yavuz, "Kur'an ve Sünnette Vahiy", Vahiy ve Peygamberlik, KURAMER Yayınları, İstanbul 2018, s. 204.

[İlahî vahiyde bir problem de lafzın, dolayısıyla kelâmın kime ait olduğu meselesidir. Bu hususta iki farklı görüşten söz etmek mümkündür. Lafzı, kelâma dâhil etmeyip delâlet türünden kabul edenler, onu hâdis kabul etmekte, bunun Allah'a ait sayılması durumunda "yaratma" suretiyle, Cebrail veya peygambere ait kabul edilmesi durumunda ise onların düzenlenmesi yoluyla lafza büründüğünü söylemektedirler. Peygamber kendiliğinden Allah'a herhangi bir söz isnat edemeyeceği için vahiy tümüyle peygambere nispet edilemez. Kur'an-ı Kerim'de "Şayet o kendiliğinden bazı sözleri bize isnat etseydi, elbette onu sağından yakalar, sonra da can damarını keserdik" buyurularak bu hususa dikkat çekilmektedir. Dolayısıyla peygambere gönderilen vahyin mutlaka Allah Teâlâ'ya da isnat edilmesi gerekir...]

Prof. Dr. İlyas Çelebi, "İlahî Kelâmın Lafza Bürünmesi", Vahiy ve Peygamberlik, KURAMER Yayınları, İstanbul 2018, s. 289.

[İlâhî kelâmın ezeliğine bağlı olarak Kur'an'ın yaratılmış olmadığını ve olamayacağını savunan geleneksel Ehl-i Sünnet yaklaşımına göre yaratmaya konu olmayan şey kelâm-ı nefsî olarak ifade edilen manadır. Konuşmayı iki şekilde yorumlayan bu anlayışa göre bunların ilki, sesler ve harfler ile gerçekleşen bir konuşma (kelâm-ı lafzî) iken, ikincisi nefste (zat)var olan mana'ya delalet eden, harf ve ses içermeyen bir konuşmadır (kelâm-ı nefsî). İlk konuşma türünü Allah için imkânsız gören bu yaklaşım için yetkin konuşma olarak görülebilecek ve Allah'a atfedilebilecek konuşma türü ses ve harf içermeyen, hâdis-olmayan kelâm-ı nefsîdir, Gazzâlî'nin de savunduğu gibi: "Yüce Allah'ın kelâmı mushaflarda yazılmış, kalplerde korunmuş ve dillerde okunmuştur. Kağıt, mürekkep, yazı ve harflere gelince bunların hepsi hâdistir. Çünkü bunlar cisimlerden ve cisimlerde bulunan arazlardan ibaret olup, hepsi hâdistir. Biz mushaflarda yazılı olduğunu söylediğimizde, her şeyden yüce olan Allah'ın kadîm sıfatını kastediyoruz. Dolayısıyla bu ifadeden dolayı kadîm olanın da mushafta bulunması gerekmez. "Ateş mushafta yazılıdır" dediğimizde, ateşin zatının mushafta bulunması gerekmez. Çünkü eğer, ateş mushafta olsaydı onu yakardı. Eğer ateşin zatı, ateşten bahseden bir kimsenin dilinde olsaydı, onun dilini yakardı. Ateş sıcak bir cisimdir ve kesik kesik seslerden oluşan "nûn", "elif", "râ" harfleri ona delalet eder. Burada yakıcı olan sıcaklık, delalet eden şeyin zâtıdır, yoksa delaletin kendisi değildir. Yüce Allah'ın zâtı ile kâim olan ezeli kelâm sıfatı da böyledir. Bu kelâm, delalet edilen şeydir, delilin kendisi değil. Harfler de bu [kelâma delâlet eden] delillerdir ve bu delillere saygı gösterilmesi gerekir. Zira şeriat onları saygıdeğer kılmıştır. Bu nedenle mushafa saygı göstermek zorunludur, çünkü o yüce Allah'ın (kelâm) sıfatına delâlet etmektedir." Bu düşüncelerden hareketle Gazzâlî, 'Kur'an' ile okunan şeyin manası kastediliyorsa, bunun, Allah'ın kadîm (yaratılmamış) kelâmına delalet ettiği, buna karşılık başlangıcı olan bir fiili ifade ettiğinde okumanın (kırâat) hâdis olduğu sonucuna varmaktadır...]

Prof. Dr. Mehmet Sait Reçber, "Kur'ân Metafizigi: Vahyin İmkânı", Vahiy ve Peygamberlik, KURAMER Yayınları, İstanbul, 2018, s. 258-259.

[Mâturîdî kelâmcılarına gelince, onlar da Eş'arîler gibi Allah'ın zatıyla kaim olan kelâm sıfatının kadîm olduğunu söylemekte, Allah'ın zatıyla kadîm olan kelâm sıfatının harf ve seslerle bir ilgisinin olmadığını ifade etmektedirler. Kur'an, kelâm-ı ilâhî olması itibarıyla kadîm, kelâma delâlet eden harf ve seslerden oluşması yönüyle ise hâdistir. Ebû Hanîfe el-Fıkhü'l-ekber'de: Hz. Peygamber'e indirilmiş ilâhî kelâm olan Kur'an'ın mushaflarda yazılı, kalplerde ezberlenmiş, lisanlarda okunmuş olduğunu; bizim onu teleffuz etmemizin, yazmamızın, okumamızın mahlûk olduğunu, Kur'an'ın kendisinin ise gayr-i mahlûk olduğunu söylemektedir. Ebû Mansûr el-Mâturîdî (ö. 333/944) bu iki kullanımı "muvâfakat" tabiri ile

uzlaştırmaktadır. “Ve kellemallahu Mûsâ teklîmen” örneğinde olduğu gibi ilâhî kelâmın beşere işittirilmesinin anlamı, Allah Teâlâ’nın “kendi kelâmına delâlet edecek sesleri yaratmak suretiyle kadîm olan kelâmını Musa’ya bildirmesi” demektir. Bu nedenle Mâturîdî kelâmcılarının cumhuru kadîm olan kelâmın işitilmeyeceğini, işitilenin ona delâlet eden hâdis lafız ve sesler olduğunu söylemişler, Tevbe suresinde geçen “tâ ki Allah’ın kelâmını işitsinler” mealindeki ifadeyi “Allah’ın kelâmına delâlet eden şeyi işitsinler” şeklinde tefsir etmişlerdir. Hanefî-Mâturîdîliği ile şöhret bulmuş son dönem Osmanlı âlimlerinden Muhammed Zâhid Kevserî bir müslümanın aklen veya naklen Allah’ın kelâmının ses veya harften oluştuğuna inanmasının caiz olmadığını kaydetmektedir. Aklî yönden mâni olarak ses ve harflerin mahlûk ve sınırlı oluşunu, naklî yönden mâni olarak ise Allah’ın kelâmında kendi zatı ile kaim harf veya sesin vârid olmaması göstermektedir. Ömer en-Nesefî Akide’sinde Allah Teâlâ’nın kendisine ait ezeli bir sıfat olan kelâm ile mütekellim olduğunu, O’nun kelâmının harf ve ses cinsinden olmadığını, bu kelâm ile konuştuğunu, emir, nehiy ve ihbarda bulunduğunu, sükût ve afet gibi noksanlıkları O’ndan tenzih ettiğini kaydetmektedir. İmam Mâturîdî gibi kelâmın manadan ibaret olduğunu söyleyen Beyâzîzade Ahmed Efendi, tertip edilen harflerden oluşan kelâmın ise “amelî suret” ten ibaret olduğunu söylemektedir. O, kelâm-ı nefsinin bâtinî sükûtta da ayrı olduğunu kaydetmekte, sükûtun aksine Allah’ın kelâmının ezeli ilminde tertip edilen kelime ve manalardan oluştuğunu söylemektedir. Allah onları, vasita olmaksızın (bi nefsihî) tertip etmiştir. Tertip ise arka arkaya gelmeyi gerektirmez. Çünkü arka arkaya gelme haricî varlıklarda söz konusudur. Dolayısıyla kelâm-ı nefside hudut gerekmez.]

Prof. Dr. İlyas Çelebi, İlahî Kelâmın Lafza Bürünmesi, Vahiy ve Peygamberlik, KURAMER Yayınları, İstanbul 2018, s. 307-308.

[Allah’ın peygamberlerle iletişim vasıtası olan “vahiy” her ne kadar dine tâbî olanlar içinde farklı yorumlanarak kabul edilse de dinin çatısı dışında kalanlarca hem peygamberin kendi döneminde hem de sonraki zamanlarda tartışma konusu olmuştur. Peygamberlere iman eden velilerin ilhamı da vahiyle karıştırılma ihtimalinden ve bazı kimselerce ona alternatif olarak sunulma kaygısından dolayı din mensupları arasında sürekli tartışmalı bir konumda bulunmuştur. Din karşıtlarına gelince, onlar asıl olan vahyi reddettiklerinden onun tali bir unsuru konumundaki keşif ve ilhamı da dikkate almamışlardır. Din içinde, peygamberlere gelen vahyin doğruluğunun tartışılmaması, onların ilâhî güç tarafından korunmuş (mâsum) kabul edilmesinden kaynaklanmaktadır. Peygamberlerin sahip olduğu masumiyet özelliğine veliler sahip değildir. Zira bu, görevleri gereği peygamberlere tahsis edilmiş bir ayrıcalık olduğundan İslâm dininde peygamberler dışında hiç kimseye bu türden bir ayrıcalık tanınmamıştır. Böyle olmakla birlikte din bilginlerini peygamber vârisi sayan birtakım hadislerden⁶⁴ hareketle ve bilhassa tasavvuf önderlerinin gizem dolu hayatlarının etkisiyle, peygamberlerin ismet sıfatını andıran, bir tür yanılmazlık zırhı olarak onlara “mahfuz olma” sıfatı verildiği iddia edilmiştir. ‘Mahfuz’ kavramının İslâm inanç literatüründeki ‘ma’sûm’ teriminden lafız itibarıyla ayrı bir köke sahip bulunması velinin nebiden farklı

olduğu imajını ihsas ettirmenin yanı sıra, anlam bakımından birbirlerinin neredeyse eşanlımlısı olmaları veli bilgisi ile nebi bilgisinin aynı kaynaktan geldiği düşüncesinin zihinsel planda oluşmasına imkân sağlamıştır. Böylelikle velilere, peygamberlerle sıradan müminler arasında bir konum verilmek suretiyle onlara dinde adeta peygamberden sonra gelen üstün bir statü kazandırılmıştır. Bu noktadan hareketle vahiy ve ilham konusunun incelenmesi gerekir.

Vahiy ve İlham İnsanoğlunun içinde iradeli veya iradesiz birtakım duyguların oluşması, zihninde bazı bilgilerin meydana gelmesi tarih boyunca ve bugün de algılanan bir durumdur. İnsanın içine doğan bilgileri hak veya bâtil, doğru veya yanlış, güzel veya çirkin, faydalı veya zararlı şeklinde ayırt etmesi her zaman mümkün olamamaktadır. Gelen bilginin tespiti ve test edilmesi için ya geçmiş tecrübeden ya da kişisel tecrübesinden yararlanması gerekir. Bir başka test yöntemi ise, bilginin kaynağını tespit etmek suretiyle güvenilirliğinin sağlamasını yapmaktır. Diğer bir deyişle insan zihnine doğan ve genel adlandırma ile adına hâtır denilen bu bilginin doğrulanması ya kaynağının tespiti ya da hayır-şer testine tâbi tutulmasıyla mümkün hale gelir. Vahiy, insanlara tebliğ etmesi şartıyla Allah'ın seçtiği bir kuluna melek vasıtasıyla ilettiği ilâhî bilgidir. Melek vasıtasıyla gelmediği için kudsi hadîsler ve tebliğ şartı taşımadığı için ilham türü bilgiler vahiy kategorisine girmez. İlham Allah'ın veya meleğin kulun kalbine attığı hayra yönelik bilgilerdir. Vahiyde meleği görme ve duyma (şuhûd ve semâ) şartı aranırken ilhamda böyle bir şart yoktur. Öte yandan ilham, kişinin bir sonuca hızlıca intikal etmesini sağlayan ve Allah tarafından lütfedilen tüm düşünceler için de kullanılır. Vesvese, ilhamın zıddı olup şeytanın insanın kalbine attığı kötülük vasfını haiz telkindir. İslâm düşünce geleneğinde insanın içinde korku sonucu meydana gelen duygu îcâs, bir hayra ulaşma ümidi veren duygu emel, hayır veya şer vasfını barındırmayan duygu ise hâtır diye isimlendirilir.⁶⁷ Ünlü sûflerden Abdülkerîm el-Kuşeyrî, hâtır tabirini şemsiye kavram olarak kullanır. Ona göre, gerek Allah gerek melek gerek şeytan gerekse nefisten gelen her türlü iç duygu ve düşüncelere hâtır denilir. Bu, melek kaynaklı olduğunda ilham, nefisten geldiğinde havâcis, şeytandan gelmesi durumunda vesvese, Allah'tan gelmesi halinde ise gerçek hâtırdır. Her kimden gelirse gelsin bu düşüncelerin hepsi kelâm yani söz kabilindedir. Kelabâzî, dört çeşit hâtır bulunduğu bahseder ve bunları Kuşeyrî'de olduğu gibi Allah'tan, melekten, nefisten ve şeytandan gelenler diye dört gruba ayırır. Allah'tan gelen uyarıdır, melekten gelen itaate teşviktir, nefisten gelen arzulardır, şeytandan gelen ise günahların güzel gösterilmesidir. Hâtırla birlikte, sevinç ve üzüntü şeklinde de gerçekleşen şen vâridâtı en önemli kavram olarak gören Abdülkâhir es-Sühreverdî yukarıda olduğu gibi hâtırını genel ve temel kavram olarak alır ve nefisten, Allah'tan, şeytandan ve melekten olmak üzere dört kategori olarak sıralar ancak, bunlara beşinci olarak akıl hâtırını ve altıncı olarak da yakîn hatırını ilave eder. Bu son iki hâtır ona göre tali kategorilerdir. Neticede akıl, bilgi için idrak aracı, yakîn ise hakikatin kavranmasıdır, dolayısıyla bunlar temel bir kategori olmaya layık değillerdir.]

Prof. Dr. Çağfer Karadaş, Tasavvufta Peygamberlik, Vahiy ve İlham, Vahiy ve Peygamberlik, KURAMER Yayınları, İstanbul 2018, s. 592-594.